

Dr. Teodor Domej, Deželni šolski svet za Koroško, Celovec

VZGOJA ZA DEMOKRATIČNO DRŽAVLJANSTVO V AVSTRIJI

UVOD

Politično izobraževanje je občutljiva snov. To ne velja le za obdobje avtoritarnih in totalitarnih družbenih sistemov, temveč tudi za tiste s pluralno ureditvijo. Šola kot ustanova je že po naročilu, ki ga ima od zakonodajalca, več kot posrednica osnovnih kulturnih tehnik in strokovnih znanj. Zaupana ji je naloga, da sooblikuje vraščanje otrok in mladine v družbeno ureditev, po možnosti ne le teoretično, temveč tudi z realnim poseganjem v šolsko in izvenšolsko okolje. Odkar je šolstvo javna zadeva ali pa pod vplivom države, so učenke in učenci deležni izobraževanja in vzgoje, ki služi ustvarjanju in ohranjanju kohezije v skladu z vsakokratno družbeno ureditvijo. Zato imamo opravka z različnimi etapami tovrstnega izobraževanja in vzgoje. Menjavali so se tudi pojmi, s katerimi so oblasti poimenovalle bodisi učni predmet bodisi druge oblike posredovanja vsebin, ki smo jih navajeni povezovati z oblikovanjem na državo in njen ustroj vezane kolektivne zavesti in hkrati prispevka, s katerim naj posameznik sodeluje v družbi, v katero je bil rojen ali v kateri živi.

POJMI

V Avstriji (in Nemčiji) je v splošni rabi pojem »Politische Bildung« (Politično izobraževanje). Z njim je vsebinsko pokrito to, kar v angleščini razumemo pod »Education for Democratic Citizenship« ali pa v slovenščini pod »vzgojo za demokratično državljanstvo«. Ponekod v Evropi se glasi prevod »državljska vzgoja«, ki je zamenjal pojem »Politične vzgoje«.

Politično izobraževanje je v vseh družbah del medgeneracijska posredovanja znanja in veščin, še več, stališč in odnosa do družbene ureditve. Kot je strnil ameriški psihoterapevt koroškega porekla, strokovnjak za vprašanja sporazumevanja, Paul Watzlawick (1921–2007) svoj pogled na medčloveško komunikacijo v stavek: »Ni mogoče ne komunicirati«,¹ bi podobno lahko ugotovili za Politično izobraževanje: »Ni mogoče ne politično izobraževati/vzgojati.« Kljub temu moramo s pogledom na zgodovino ugotoviti, da je učinkovitost šolske politične vzgoje omejena. Šola deli vlogo posrednika gledanj, prepričanj in odnosa do družbenega življenja z mnogimi drugimi, začeni z družino in okoljem, v katerem mladi ljudje živijo. Šolska vzgoja je samo toliko uspešna, kolikor razkorak med propagiranimi ideali in njihovim dejanskim udejanjanjem ni prevelik. Stabilnost družbene ureditve je odvisna predvsem od celokupne družbene, ne nazadnje gospodarske uspešnosti. Marsikje so države veliko energije in sredstev namenile politični vzgoji, pa se je v trenutku, ko je velik del prebivalstva dobil občutek, da bi v drugačnih političnih razmerah bilo življenje boljše in lažje, družbena ureditev podrla kot hišica iz kart.

PРАВNA UREDITEV POLITIČNEGA IZOBRAŽEVANJA V AVSTRIJI

V Avstriji sta dva pristopa k posredovanju učnih vsebin Političnega izobraževanja, prvi je učni predmet, drugi učno načelo. Učni predmet Politično izobraževanje je v različni meri zasidran v šolah. Samostojen predmet je v poklicnih šolah (kjer poteka pouk za učenke in učence, ki so vključeni v dualno izobraževanje), v ostalih šolskih tipih sekundarne stopnje I in II je od 8. šolske stopnje naprej povezan s predmeti Zgodovina, Sodobna zgodovi-

¹ Watzlawick, P. z dvema soavtorjema (1974). *Menschliche Kommunikation. Formen, Störungen, Paradoxien*. Bern, Stuttgart, Wien: Hans Huber, 50 sl.

na, Pravo ali pa Ekonomija. Prav tako je Politično izobraževanje učno načelo, ki velja za vse šolske stopnje, vse šolske tipe in vse učne predmete. Zato se Politično izobraževanje načelno tiče vseh učiteljev.²

NEKAJ O ZGODOVINI IN SEDANJI PRAVNI UREDITVI POLITIČNEGA IZOBRAŽEVANJA

Vladarji so si od nekdaj prizadevali, da so bili pri podložnikih na dobrem glasu, če pa ne na dobrem, pa so se jih morali vsaj bati – ne samo njih, temveč tudi tistih, ki so bili predstavniki oblasti. Že formula »Dajte cesarju, kar je cesarjevega, in Bogu, kar je božjega« je stoletja dolgo vplivala vsaj na pohleven in spoštljiv odnos do vsakokratnega družbenega sistema. Sedanji avstrijski pristop k Političnemu izobraževanju je videti v tradiciji razsvetljenstva. Josef pl. Sonnenfels (1732/33–1817), svetovalec vladarjev Marije Terezije in Jožefa II., eden utemeljiteljev političnih ved in družboslovja v habsburški monarhiji, se je dotaknil vprašanja, ali naj država skrbi za informiranost svojega prebivalstva. Razlikoval je dva osnovna tipa držav. Na eni strani je videl države, kjer »dotolčenemu in trpinčenemu ljudstvu zavezujejo oči z neumnostjo«, na drugi pa tiste, ki se opredelijo za razsvetljenstvo. »Pravična in razsvetljena oblast se ne boji zmožnosti razsojanja svojih podložnikov: razsvetjeni naj so, da spoznajo dobrine, ki so jih deležni. Neumno ljudstvo uboga, ker mora, poučeno pa, ker samo hoče!«³

Za časa Avstro-Ogrske naj bi šole posredovale mladim rodovom zaupanje v vladarja, poslušnost do oblasti in zbujale patriotska čustva do dežele in države. Kot spremni pojav oblikovanja političnih narodov je politična vzgoja sodelovala pri posredovanju narodne zavesti. Ob globokih zgodovinskih ločnicah in prelomnicah dobijo prizadevanja za politično vzgojo še večje razsežnosti. Avstrija jih je imela v 20. stoletju celo vrsto. Vsako politično obdobje je dalo politični vzgoji svoj pečat.⁴ V času, ko je v Avstriji vladal avtoritarni sistem (1934–1938), še bolj pa v obdobju nacionalnega socializma (1938–1945), je šola bila zlorabljena za širjenje proti človekovim pravicam in demokraciji naperjenih načel. Po zmagi nad nacizmom so v avstrijskih učnih načrtih segli kar po formulaciji iz leta 1928, kjer je bilo govora o »vzgoji v zavedne republikance in zveste priznavalce Avstrije kot ljudske države«.⁵ Leta 1949 je izšla posebna »Odredba o državljski vzgoji«. Njen glavni namen je bil, »zbuditi in negovati avstrijsko domovinsko in kulturno zavest (domovinska vzgoja)« in vzgojiti »zveste in dobre državljane«. Šola naj ne bi posredovala le znanja, temveč »naj bi osvojila srce in dušo mladine za Republiko Avstrijo«.⁶

Poseben poudarek vzgoji je dal Zakon o organizaciji šolstva (1962). Šole so dobile nalogo sodelovati »pri razvoju prirojenih sposobnosti mladine po moralnih, verskih in družbenih vrednotah resničnega, dobrega in lepega«. Mladino naj bi vzgojile in izobrazile »v zdrave, dela zmožne, obveznosti zvesto izpolnjujoče, odgovornosti se zavedajoče člane družbe in državljane demokratične Republike Avstrije«. Usposobile naj bi jo za samostojno razsojanje, razumela naj bi družbeno dogajanje, hkrati pa naj bi bila dovzetna za politično in svetovnonazorsko mišljenje drugih ter sposobna sodelovati v gospodarskem in kulturnem življenju Avstrije, Evrope in sveta.⁷

Norbert Schausberger (1928–2010), profesor za sodobno zgodovino na celovški univerzi, ki je bil v drugi polovici 20. stoletja eden najvplivnejših usmerjevalcev diskurza o državljski vzgoji, je leta 1970 izdal knjigo z zgovornim naslovom »Politično izobraževanje - vzgoja k demokraciji«. Vodile so ga smernice, ki jih je zastopal zahodnonemški politolog Ernst Fraenkel (1898–1975). Delila sta mnenje, da naj Politično izobraževanje analizira družbo in jo konstruktivno kritizira. Pokaže naj tudi, da je konflikt bistven sestavni del svobodnih družb, kjer se lahko artikulirajo različni interesi. Prikaže naj, kakšni so dejanski procesi izoblikovanja hotenj in odločanja, ter vodi k spoznanju, da so v družbi prisotna sredobežna stremjenja, ki jih je mogoče izravnati in krotiti le s pomočjo splošno in obvezno priznanega kodeksa vrednot.⁸

² http://www.bmukk.gv.at/schulen/unterricht/prinz/politische_bildung.xml (dostop: 6. 3. 2014).

³ Sonnenfels, J. (1787). Grundsätze der Polizey, Handlung, und Finanz. Wien: Joseph von Kurzbeck, str. 100 sl.

⁴ Dachs, H. (2008). Politische Bildung in Österreich – ein historischer Rückblick. V: Klepp, C., Rippitsch, D. (izd.). 25 Jahre Universitätslehrgang Politische Bildung in Österreich. Wien: Facultas, 17.

⁵ Prav tam, str. 24.

⁶ Prav tam, str. 24.

⁷ Prav tam, str. 25.

⁸ Prav tam, str. 26.

Po večletnih razpravah je zvezni minister za pouk leta 1978 podpisal »temeljno odredbo o Političnem izobraževanju v šolah«⁹ (ponovno je bila objavljena leta 1994 in je slej ko prej veljavna).¹⁰ Odredba se navezuje na načelna določila zakona o organizaciji šolstva. »Politično izobraževanje je predpogoj tako za osebni razvoj vsakega posameznika kot tudi za razvoj celotne družbe.« Politično izobraževanje je odredba definirala kot posredovanje znanja, kot razvoj sposobnosti in spoznanj ter kot zburjanje pripravljenosti na odgovorno ravnanje. Politično izobraževanje je bilo povzdignjeno v tako imenovano učno načelo. Po definiciji avstrijskih učnih načrtov se določila učnih načel ne nanašajo na določen učni predmet, temveč jih je treba kot neke vrste rdečo nit upoštevati pri vseh predmetih in obvezujejo vse učitelje, da se pri svojem pedagoškem delu ravnajo po njih. Trenutno je takih učnih načel kar dvanajst. Izrecno z učnim načelom o Političnem izobraževanju je povezanih več drugih: izobraževanje o razvojni politiki, evropskopolično izobraževanje, medkulturno učenje, medijska vzgoja. Nekaj drugih učnih načel je vsaj v posredni zvezi s Političnim izobraževanjem: vzgoja za enakopravnost žensk in moških, okoljevarstvena vzgoja, gospodarska in potrošniška vzgoja. Dopolnjujejo jih učna načela o zdravstveni, spolni, bralni in prometni vzgoji.

Sledeč besedilu odredbe je bistveni cilj in smoter Političnega izobraževanja »vzgoja k demokratično utemeljeni avstrijski zavesti, k vseevropskemu mišljenju in odprtosti v svet, ki izhaja iz razumevanja eksistenčnih problemov človeštva.« V središču stoji vprašanje, s čim je legitimirana oblast in kateri kriteriji morajo biti izpolnjeni, da lahko govorimo o demokratični družbi. Kriteriji so svobodna umestitev, svoboden nadzor in svoboden odpoklic s strani vladanih oziroma organov, ki so za to legitimirani. Odredba politiko opredeljuje kot prostor, ki je v znaku predstav o vrednotah. Kot osnovne vrednote našteva mir, svobodo, enakost in pravičnost. Na njih naj gradi družbena ureditev in politično ravnanje. Vidi pa, da zaradi različnih in nasprotujočih si interesov prihaja do družbenih konfliktov. Avtorji odredbe razlikujejo tri med seboj tesno povezana področja Političnega izobraževanja, namreč posredovanje znanja, razvoj zmožnosti in razumevanja ter zburjanje pripravljenosti za odgovorno ravnanje. Politično izobraževanje naj učenca usposobi prepoznavati družbene strukture v njihovi posebnosti in pogojenosti, zbuja naj prepričanje, da za demokracijo ni zadosti, če se brez notranje privrženosti držimo le zunanjih pravil igre, temveč je treba biti zanjo zavzet. Privede naj k »politizaciji« v smislu prepoznavanja možnosti sodelovati v političnem življenju, legitimno zastopati lastne interese ob upoštevanju želja drugih in interesov splošnega dobrega.

Učne vsebine, določene z odredbo o Političnem izobraževanju kot učnem načelu, so našle pot v učne načrte. V gimnazijskem učnem načrtu je Politično izobraževanje povezano v kombinirani predmet Zgodovina in družbene vede/Politično izobraževanje.¹¹ Prenovljeni predmetni učni načrt je stopil v veljavo v šolskem letu 2008/2009. Z njim je dobilo Politično izobraževanje večjo težo. »Pouk v tem predmetu naj učenke in učence usposobi za kritično analizo družbenih, kulturnih, gospodarskih in političnih struktur in potekov dogajanja ter za prepoznavanje tako povezav med politiko in interesi kot tudi vzrokov, razlik in funkcij veroizpovedi in ideologij. Učenci in učenke naj znajo prepoznati svoj položaj v družbi in svoje interese, si ustvariti mnenje o političnih problemih in primerno ravnati.« Pouk naj zbuja zanimanje za politiko in politično aktivnost, tako da se zagotovi identifikacijo z osnovnimi vrednotami demokracije, človekovih pravic in pravne države. Zgodovinsko in politično učenje naj bo več kot samo intelektualno usvajanje faktografskega in strokovnega znanja. Razvija naj repertoar ravnanj v procesih političnega dogajanja in ustvarjanja mnenj. Že pouk sam naj bi bil strukturiran in organiziran tako, da ne pride v nasprotje z osnovnimi cilji predmeta.

Učni načrt razlikuje tri ravni dejavnosti, to je realno in simulativno ravnanje ter produktivno oblikovanje. Med realno ravnanje šteje poizvedovanja, povpraševanja izvedencev, intervjuje na cesti, projekte, iniciative, raziskave konkretnih vprašanj, družboslovne študije, volitve dijaških zastopnikov šol, šolska glasila itd. Simulativno delovanje vključuje igranje vlog, igre odločanja, konferenčne igre, debate z deljenimi vlogami (za in proti), hearing, tribunal, delavnice za prihodnost in podobno. Kot primere produktivnega obliko-

⁹ Prav tam, str. 29.

¹⁰ http://www.bmukk.gv.at/medienpool/26943/pb_grundsatzlerlass_1994.pdf (dostop: 6. 3. 2014).

¹¹ <http://www.bmukk.gv.at/medienpool/786/ahs11.pdf> (dostop: 6. 3. 2014).

vanja našteva izdelovanje razstavnih panojev, letakov, plakatov, stenskih časopisov, reportaž, radijskih iger, fotografskih in filmskih posnetkov, spletnih strani, referatov in poročil, razstav, fotodokumentacij, delovnih listov, kot oblike predvideva med drugim kviz, igre in uganke. Kot vsi drugi učni predmeti je tudi Politično izobraževanje vključeno v prizadevanja za kompetenčno naravnani pouk. V tem okviru naj bi Politično izobraževanje pri učencih prispevalo k razvoju reflektirane politični zavesti. Šlo naj ne bi samo za usvajanje faktografskega znanja, kajti cilj naj bi bil politična opravilna sposobnost, ki omogoča sodelovanje posameznika v družbenem življenju brez potrebe po neposrednem usmerjanju.

UČBENIKI, UČNI PRIPOMOČKI, SERVISNE SLUŽBE IN USTANOVE

Učiteljice in učitelji Zgodovine in družboslovja/Političnega izobraževanja imajo v gimnazijah trenutno na izbiro sedem kompletov aprobiranih učbenikov in nekaj posebnih gradiv. V učbeniških serijah so vsebine Političnega izobraževanja pokrite v različnem obsegu, vsekakor pa v vseh močno prevladuje prikaz zgodovinskega razvoja. Zato se morajo učitelji, ki si prizadevajo za kvaliteten, aktualen in zanimiv pouk Političnega izobraževanja, posluževati gradiv, ki jih dajejo na razpolago razni ponudniki prav z namenom, da se jih uporablja pri pouku, pri izvenšolskem delu z mladimi ali pa v okviru izobraževanja odraslih. Na razpolago so serijske in občasne publikacije ter spletna gradiva. Prav z namenom, da bi usmerjal in skrbel za primerna gradiva, je bil leta 1973 v šolskem ministrstvu ustanovljen poseben oddelek za Politično izobraževanje.¹² Postal je glavna gonilna sila pri razvoju tega pouka. Pod njegovim vodstvom in s finančnimi sredstvi, ki jih daje na razpolago, izhajajo številne publikacije in druga gradiva.

SERVISNE SLUŽBE

Brez preko spleta dostopnih ponudb si ne moremo več predstavljati vsakdana v šoli.¹³ To še posebej velja za vsebine, ki se obravnavajo v okviru Političnega izobraževanja. Glavna avstrijska pedagoška servisna služba za učitelje Političnega izobraževanja je Zentrum polis – Politik Lernen in der Schule (Zentrum polis – V šoli se učimo politike).¹⁴ Nosilec projekta je ugledno raziskovalno društvo »Ludwig Boltzmann Institut für Menschenrechte« (Inštitut Ludwiga Boltzmann za človekove pravice). Pri Zentrum polis izhajajo učna gradiva, njihovi sodelavci se vključujejo v državne in mednarodne razprave o političnem izobraževanju ter sodelujejo pri izobraževanju in strokovnem spopolnjevanju učiteljev. Njihova ciljna skupina so vsi učitelji vseh učnih predmetov in vseh šolskih tipov, učna gradiva pa so namenjena vsem starostnim skupinam učencev (www.politik-lernen.at). Zentrum polis je eden izmed štirih avstrijskih članov evropske mreže DARE (Democracy and Human Rights Education in Europe), ki deluje na področju učenja demokracije in človekovih pravic. Zentrum polis sodeluje s številnimi drugimi organizacijami v Avstriji in z Zvezno centralo za politično izobraževanje v Nemčiji (Bundeszentrale für Politische Bildung, www.bpb.de).

Za učiteljice in učitelje izhajajo po naročilu avstrijskega ministrstva za pouk, umetnost in kulturo (od 1. marca 2014 se uradni naziv glasi Zvezno ministrstvo za izobraževanje in ženske, Bundeministerium für Bildung und Frauen, BMBF) tematske številke glasila »*polis aktuell*«. Leta 2014 so izšle tri, prva nosi naslov Mladi v konfliktu z zakoni, druga Politično izobraževanje outdoor, tretja Pravice žensk so človekove pravice, četrta Naša Evropa – soodločanje v Evropi (stanje konec marca 2014). Nadaljnje teme bodo Šport in politika, Mediji in vojna, Politika in literatura v javnem prostoru, Zasvojenost, Otrokove in človekove pravice in Landgrabbing. Vsebinski razpon je torej širok. Vsaka številka (obsegajo 16 ali 20 strani A4-formata) vsebuje definicijo pojmov, osnovne informacije, metodične in didaktične napotke, opozorila na izbrano strokovno literaturo in spletne naslove. V elektronski obliki so številke brezplačne, v tiskani stanejo € 3,50.¹⁵

Pedagogi imajo dostop do številnih gradiv. Tam najdejo primere učnih ur, ravno tako tudi preskušene projektne ideje. Vpisujejo in iščejo jih lahko po geslih, temah in šolskih

¹² Dachs, str. 27.

¹³ www.politische-bildung.at (Portal za Politično izobraževanje v Avstriji).

¹⁴ www.politik-lernen.at (dostop: 6. 3. 2014).

¹⁵ www.politik-lernen.at/site/gratisshop/shop.item/106280.html (dostop: 6. 3. 2014).

stopnjah.¹⁶ Zentrum polis izvaja tudi delavnice in seminarje, praviloma v sodelovanju s Pedagoškimi visokimi šolami in univerzami, kjer izobražujejo in strovno spopolnjujejo učno osebje. Dopolnjujejo jih projekti, natečaji in gradiva za »okrogle obletnice«. Letos na primer so v ospredju »Četrta leta v avstrijski zgodovini« (1914 v spomin na izbruh Prve svetovne vojne; 1934 v opomin na februarško vstajo delavstva in julijski poskus nacističnega državnega udara; 1994 v spomin na podpis o pristopu Republike Avstrije k Evropski uniji). Avstrija se udeležuje akcijskih dni Političnega izobraževanja, ki se od 5. do 23. maja vsakega leta odvijajo na evropski ravni (v Avstriji časovno zamaknjeno med 23. aprilom in 9. majem). Letos stojijo pod geslom »Evropa včeraj, danes, jutri«.¹⁷ Poleg avstrijskih gradiv se morejo pedagogi posluževati seveda tudi publikacij in spletnih ponudb Evropske komisije oziroma njene agenture EACEA (Education, Audiovisual and Culture Executive Agency). Zaradi istega jezika morejo avstrijski učitelji segati tudi po produktih iz Zvezne republike Nemčije. Sestavni del Političnega izobraževanja so potujoče razstave, ekskurzije (na primer v Bruselj, Strassbourg, na razne kraje spomina itd.) Kraj učenja torej ni le šola, z dejavnostmi in rezultati projektov stopa šola v stik z okoljem.

KAJ MISLIJO UČENCI IN UČENKE IN KAJ JIH ZANIMA?

»Mladina in Politično izobraževanje. Stališča in pričakovanja mladih, starih od 14 do 24 let« se glasi naslov pilotne študije, ki jo je opravila Univerza v Kremsu.¹⁸ Sredi prvega desetletja 21. st. (2007) so bili mladi Avstrijci in Avstrijke v podobni meri zadovoljni z avstrijsko demokracijo kot starejše generacije, pravi študija. Več kot dve tretjini je bilo zadovoljnih (9 % zelo zadovoljnih, 60 % zadovoljnih), 23 % jih je bilo »manj zadovoljnih«, sploh ne zadovoljnih pa 6 % (2 % se nista opredelila). Po spolu ni bilo opaznih razlik, pač pa je vplivala stopnja izobrazbe. Študenti so bili bolj kritični kot učenci, vajenci in zaposleni. Nekaj je bilo tudi regionalnih razlik. Največ zadovoljnih z demokracijo je bilo na Štajerskem in Koroškem, torej v tistih predelih Avstrije, ki mejijo na Republiko Slovenijo (o razlogih odstopanja v študiji ni bilo govora). Omembe vreden je tudi podatek, da skoraj vsak peti med 14. in 24. letom starosti meni, da ima model družbene ureditve z »močnim vodjo« svoje prednosti. Pokazalo se je, da čim manjši so politični interesi in čim manjša je namera se udeležiti volitev, tem bolj so naklonjeni avtoritarnim osebnostim v politiki. Glede tematskih sklopov pri Političnem izobraževanju se je po eni strani pokazalo, kaj obravnavajo v šoli, po drugi strani pa tudi, česa si v večji meri učenci želijo. Razen pri tematskih sklopih »integracija inozemcev« in »enake možnosti za ženske in moške« so mladi vprašanci menili, da slišijo dovolj o njih. To se pokriva z vsebinskimi željami oziroma s predstavami o tem, o čemer se jim zdi, da se v šoli premalo ukvarjajo: enake možnosti žensk in moških (44 % vprašancev misli, da se tem vsebinam posveča premalo pozornosti), integracija inozemcev (43%), globalizacija (36%), sodobna zgodovina (31%, pri čemer sodobna zgodovina vključuje čas Druge svetovne vojne in nacionalnega socializma), volitve in udeležba v politiki (31%), Evropska unija in Evropa (29%), aktualno politično dogajanje v državi (24%), internet in demokracija (26%), mediji (22%). Po odnosu do šolskega predmeta Politično izobraževanje je velika večina (skoraj 90%) menila, da naj služi posredovanju znanja (»Politično izobraževanje pomeni veliko izvedeti o državi in njenih institucijah«). Mlade so tudi vprašali, ali želijo znižanje volilne starosti (od 18 na 16 let). V času povpraševanja (2006) jih je vladnemu programu (ta je predvideval znižanje volilne starosti na 16 let) navkljub bilo samo 41% vprašancev mnenja, da je volilna pravica za 16 let stare osebe pravilna.

KULTURA SPOMINJANJA IN PROTINACISTIČNA USMERJENOST

Posebno mesto v okviru Političnega izobraževanja imajo antinacistične vsebine. V tem sklopu dejavnosti velja najmočnejši poudarek grozotam, ki jih je povzročil nacionalni socializem. To je pogojeno z zgodovino, kakršno je doživljalo prebivalstvo na ozemlju Avstrije v 20. stoletju, zlasti v letih 1938 do 1945, ko je nacistični režim načrtno in kruto posegel v

¹⁶ <http://praxisboerse.politik-lernen.at> (dostop: 6. 3. 2014).

¹⁷ www.aktionstage.politische-bildung.at (dostop: 6. 3. 2014).

¹⁸ http://www.donau-uni.ac.at/imperia/md/content/departement/pk/pilotstudie_jugend_polbil.pdf (dostop: 6. 3. 2014).

rasno in etnično strukturo prebivalstva ter preganjal politične nasprotnike. Avstrija je bila obnovljena kot neodvisna in demokratična država, ker je bila poražena nacistična Nemčija z njenimi zavezniki vred. Ne nazadnje zato vse do danes v Avstriji velja antifašistični konsenz. Kljub temu je bilo nacistično obdobje avstrijske zgodovine vse do konca 60-tih let 20. stoletja v šolah malodane tabuizirana snov. Potem je začela dobivati kultura spominjanja drugačno lice. Mnogo so k temu prispevale raziskovalna in izobraževalna dejavnost na univerzah, nekaj pa tudi biološka dejstva, ker se je iztekla življenjska doba večini aktivnih udeležencev Druge svetovne vojne in nacističnega gibanja. Kot pravijo teoretiki kulture spominjanja, imamo sedaj opraviti s preходом iz tako imenovanega komunikativnega spomina v kulturni spomin. Medtem so vedno večji deli prebivalstva sprejeli avstrijski antinacistični odpor kot spoštovanja vreden del polpreteklosti. V tem sklopu postaja na Koroškem oboroženi upor koroških Slovencev, od nemškonacionalnih krogov dolgo diskreditiran kot terorističen napad na celovitost koroške dežele, povezan s številnimi zločini proti t. i. domovini zvestemu prebivalstvu, sestavni del pozitivne zgodovinske dediščine. Znanstvene raziskave in literarna dela so spremenila in ponesla glas o uporih ne le v bližnji in daljnji svet, temveč na kraju prvotnega dogajanja premaknila zorni kot. Na Koroškem sta v najnovejšem času zlasti Peter Handke in Maja Haderlap z nemškima literarnima besediloma dosegla veliko pozornost in priznanje, prvi z dramo »Immer noch Sturm« (Še vedno vihar), druga z romanom »Engel des Vergessens« (Angel pozabe).

V okviru Političnega izobraževanja ima akcija »Nacionalni socializem in holokavst: spomin in sedanost« namen poglobljeno se ukvarjati z nacionalnim socializmom in holokavstom,¹⁹ oboje v povezavi s prizadevanji, odpraviti predsodke in se zoperstaviti desnemu ekstremizmu. Ozaveščanje s prvinami nacionalnega socializma je torej vedno v kontekstu aktualnih protidemokratskih in ljudomrzniških ekstremizmov in nevarnosti, ki so povezane z rasizmom in nasiljem. Istemu namenu služita Mednarodni dan spomina na holokavst (27. januar) in avstrijski dan proti nasilju in rasizmu v spomin na žrtve nacionalnega socializma (5. maj). Preživele žrtve teh ukrepov nacističnih oblasti pridejo do besede v okviru projekta »Priče časa«. V šolah, praviloma v posameznih razredih, govorijo o svojih doživetjih. Ravno na tem področju bo v doglednem času prišlo do zarez zaradi smrti zadnjih neposrednih prič dogajanja. Zelo kmalu bo spominjanje na zločinski nacistični režim stopilo v drugo obdobje, v čas brez neposrednih pričevalcev.²⁰ Vendar pozornost ne velja le krivicam in zločinom v bližnji preteklosti. Rasizem ima dandanes nove pojavne oblike, ne le očitne in prikritne oblike antisemitizma, temveč tudi sovraštvo do tujcev, sovražni odnos do oseb, ki iščejo azil in zatočišče ali pa so zaradi svojega porekla deležni predsodkov (manjšine kot na primer Romi, v dosti manjši meri pripadniki avtohtonih manjšin).

Kar se tiče kulture spominjanja, je prišlo v Evropi do bolj ali manj opaznih premikov, ko so k Evropski uniji pristopile srednje- in vzhodnoevropske države, ki so živele po drugi svetovni vojni v pogojih »realnega socializma«. Tam se je soočenje s preteklostjo prevesilo v konfrontacijo s totalitarizmom komunistične vrste, medtem ko je obdobje nacistične okupacije in strahovlade, posredno pa tudi boj proti rasizmu, antisemitizmu in nacionalizmu stopil v ozadje. Marsikdaj zato v državah, ki so po drugi svetovni vojni živele v pogojih političnega pluralizma in večstrankarskega sistema, pride do začudenja in iritacij vse tja do ogorčenja, ko vidijo očitne pojave desnega ekstremizma in kulturo spominjanja v tradiciji nacionalističnih skupin, ki so med Drugo svetovno vojno sodelovale z okupatorjem. Ker je kultura spominjanja največkrat povezana s konflikti bodisi s sosedi bodisi znotraj družbe ali pa celo s prepletanjem obeh ravni, sprožajo – predvsem če se nanašajo na bližnjo preteklost – različne emocije. Kultura spominjanja torej ni le sestavni del boja za preteklost, s katero si družba ali pa njeni deli dajejo identiteto, temveč dobi vlogo razlagalca zgodovine za današnjo rabo. Ne nazadnje podoba o zgodovini veliko pove o tem, kako naj bi se sedaj in v prihodnje vedli naslovniki v primeru podobnih konfliktnih situacij. Zgodi se, da okoli kulture spominjanja tudi v šoli pride do razhajanj in napetosti.

¹⁹ www.erinnern.at (dostop: 6. 3. 2014).

²⁰ Assmann A. (1999). *Erinnerungsräume. Formen und Wandlungen des kulturellen Gedächtnisses*. München: C. H. Beck.

IZOBRAŽEVANJE IN STROKOVNO SPOPOLNJEVANJE UČITELJEV

Čeprav je Politično izobraževanje takorekoč od nekdaj zasidrano v temeljnih šolskih zakonih, kot učno načelo in v učnih načrtih, na vseh univerzah in pedagoških visokih šolah ni prišlo do enako izrazite profesionalizacije izobraževanja učiteljev. Poučevanje predmetne kombinacije (Zgodovina in družboslovje/Politično izobraževanje) je vezano na opravljeni univerzitetni študij zgodovine (pedagoška smer). V okviru tega študija ponudbe, ki so izrecno vezane na vsebine in metodiko poučevanja Političnega izobraževanja, niso močno zastopane. Glavno breme nosijo predmetni didaktiki. Verjetno bo reforma učiteljskega študija, ki je sedaj v fazi priprav, dala Političnemu izobraževanju vidnejše mesto.

Na dunajski univerzi morajo študenti od leta 2003 naprej v okviru pedagoškega študija zgodovine uspešno zaključiti tečaj na temo Političnega izobraževanja. Tečaj je vsebinsko pripravil tim strokovnjakov z Inštituta za človekove pravice Ludwiga Boltzmann v sodelovanju z Inštitutom za gospodarsko in socialno zgodovino dunajske univerze. Posebna pozornost velja človekovim pravicam, močan poudarek pa imata interdisciplinarni pristop in didaktika. Zato vsebinske sklope (na primer osnove političnega sistema, demokracija, pravice žensk, sredstva javnega obveščanja, antidiskriminacija, gospodarstvo in človekove pravice, pravice otrok, civilna družba itd.) obravnavajo z vidika, kako jih je možno na učinkovit način posredovati učencem v šoli.²¹

V okviru rednega univerzitetnega študija je možen vpis na podiplomski študij Političnega izobraževanja na Univerzi v Linzu (120 ECTS). Plačljivo podiplomsko ponudbo (90 ECTS) imajo na Univerzi v Kremsu.²² Oba kurikula nudita študentom široko in meddisciplinsko izobrazbo. Absolventi naj bi si s študijem pridobili zmožnosti, ki so potrebne za delo v okviru izobraževanja odraslih, dela z mladimi in socialnega dela, usposobil naj bi jih za javne službe, za delo v državnih in mednarodnih ustanovah s socialnim in političnim delokrogom ter na področju varstva okolja in v nevladnih organizacijah. Študij naj bi jih kvalificiral za poučevanje predmeta Politično izobraževanje oziroma predmetov, ki so kombinirani s Političnim izobraževanjem, in za poučevanje po načelih temeljnega odloka o Političnem izobraževanju sploh. Izrecno pa oba ponudnika študijske smeri opozarjata, da z zaključenim študijem ni povezana učiteljska kvalifikacija. To si je mogoče pridobiti le z uspešno opravljenim predmetnim študijem pedagoške smeri. Za vpis v podiplomski študij na Univerzi v Linzu je potreben uspešno zaključen študij humanistične, kulturološke, družboslovne, ekonomske ali pravne smeri (bakalavreat ali diploma), uspešno zaključen študij pedagoške smeri (na univerzi ali pedagoški visoki šoli) ali pa uspešno zaključen študij na univerzi, strokovni visoki šoli ali kaki drugi priznani domači ali tuji postsekundarni izobraževalni ustanovi, ki je prej naštetim primerljiv po vsebini in obsegu. Linški kurikulum vključuje pisno magistrsko delo (24 ECTS). Z uspešno opravljenim študijem si oseba pridobi akademski naslov »Master of Arts«.²³

Strokovno spopolnjevanje učiteljev je organizirano v okviru Pedagoških visokih šol, učitelji pa imajo na razpolago tudi vrsto seminarjev, ki jih prirejajo druge institucije, deloma tudi v inozemstvu (na primer z izraelskim dokumentacijskim in izobraževalnim centrom za holokavst, Yad Vashem). Dolga leta je opravljala pionirsko delo na področju strokovnega spopolnjevanja učiteljev celovška univerza oziroma njen Meduniverziteni inštitut za študij na daljavo (IFF), vendar pa njen naslednik, Fakulteta za meddisciplinsko raziskovanje in spopolnjevanje, ne izvaja več študijskega programa za Politično izobraževanje.

Iniciativne skupine strokovnjakov in praktikov Političnega izobraževanja (pedagogi, univerzitetni in visokošolski učitelji, politologi in drugi) niso zadovoljni s trenutnim stanjem.²⁴ Pri tem gre za neke vrste paradoks, ker so politične vede in sociologija zastopane na večini univerz, a ponudba teh inštitutov ni sistematično vključena v izobraževanje učiteljev. Katedre za Politično izobraževanje na avstrijskih univerzah ni nobene. Strokovna javnost si prizadeva za izboljšanje na dveh ravneh. Predlaga, da bi Politično izobraževanje dobilo večjo težo v šolah in v okviru izobraževanja učiteljev. Zahteva večje upoštevanje Političnega izobraževanja na univerzah in Pedagoških visokih šolah. V študijskih programih za predmet »Zgodovina in družboslovje/Politično izobraževanje« naj bi dobilo Politično

21 <http://bim.lbg.ac.at/de/politische-bildung-fachdidaktik-geschichte-univ-wien> (dostop: 6. 3. 2014).

22 <http://www.donau-uni.ac.at/de/studium/politischebildung/index.php> (dostop: 6. 3. 2014).

23 <http://www.jku.at/ifz/content/e156973/e213328> (dostop: 6. 3. 2014).

24 www.politischebildung.at (dostop: 6. 3. 2014).

izobraževanje opazno večji delež. Tudi za učitelje primarne stopnje zahteva dobro strokovno in specialno didaktično pripravo s področja političnega izobraževanja. Glede na učno načelo o politični vzgoji pričakuje, da bi moral biti zastopan obvezni modul »Politično izobraževanje« v okviru učiteljskega študija vseh predmetov. Tam naj bi dobili študenti osnovno znanje o strokovnih vsebinah in o predmetni didaktiki.

VOLILNA PRAVICA PRI ŠESTNAJSTIH LETIH

Šolsko politično izobraževanje je že nekaj let v znaku znižanja starostnega praga za aktivno volilno pravico. Leta 2007 je avstrijski parlament sprejel ustavni zakon, s katerim je razširil »enako, neposredno, osebno, svobodno in tajno volilno pravico moških in žensk« na vse državljane, ki na dan volitev izpolnijo 16. leto starosti (osebe z dopoljnimi šestnajstim letom, ki imajo državljanstvo katere izmed članic Evropske unije in stalno bivajo v Avstriji, lahko sodelujejo pri volitvah v evropski parlament in pri občinskih volitvah). Avstrijski zakonodajalec je znižal tudi pasivno volilno pravico z devetnajstih let na osemnajst (le za predsedniške volitve velja, da mora kandidat izpolniti 35 let). Avstrija je s tem zakonom orala ledino, ker je le nekaj držav, ki so se odločile za volilno pravico pri 16 letih. Podobno pot kot Avstrija je izbrala Argentina, na Norveškem poskusno velja za občinske volitve. V Veliki Britaniji in na Danskem razpravljajo o znižanju starostne meje, vendar imajo zaenkrat večino še nasprotniki volilne pravice pri šestnajstih.²⁵

Aktivno volilno pravico torej ima v Avstriji vsak mladoletnik z avstrijskim državljanstvom, ki je dopolnil šestnajst let. Ogromna večina mladih tedaj še obiskuje šolo ali pa je vključena v katero izmed oblik poklicnega izobraževanja (na primer v dualnem izobraževanju). Zato so šole soočene z izzivom participacije mladih v procesih političnega soodločanja in šola igra kot kraj razprav o politiki zelo pomembno vlogo. Politična aktivnost v šoli je važna, ker se z njo večja zanimanje za družbeno življenje in raziskovalci poudarjajo medsebojno odvisnost med zanimanjem in aktivnostjo.

Kako izgleda stanje v Avstriji? Značilnost zadnjih desetletij je, da je mobilnost volilcev postala večja. Tradicionalni idejno politični tabori so utrpeli na trdnosti in obsegu. Avstrijska strankarsko politična pokrajina se je preoblikovala in hkrati postala bolj labilna in difuzna, kot je bila kdajkoli prej po drugi svetovni vojni. V parlamentu je sedaj prvič po drugi svetovni vojni šest strank. Od teh tri do neke mere moremo povezati s tradicionalnimi političnimi tabori leve, desne in nemškonalnega liberalizma, tri pa so rezultat družbenih inovacij, togosti tradicionalnih strank ter nezadovoljstva, nelagodja in protestnega vzdušja med volilci. Brez dvoma so ti globoki premiki na avstrijskem političnem prizorišču povezani tudi z menjavo generacij. Vezi med mlajšo generacijo in strankami svetovnonazorskih taborov, ki so dolgo obvladovali avstrijsko javno življenje ter v marsičem posegli v poklicno in zasebno življenje državljanov, so vsekakor zrahljane. Strankarske mladinske organizacije (in ne samo te) preživljajo težko krizo. Vse več je volilcev, ki od volitev do volitev (ali celo pogosteje) menjavajo svoje strankarske preference. Volilna udeležba pada, med mladimi volilnimi upravičenci še bolj kot med starejšimi generacijami.

Kakšne posledice je imela razširitev volilne pravice? Medtem imamo na razpolago več volilnih rezultatov in nekaj raziskav s posebnim ozirom na mlade volilce. Prvi rezultati raziskav so dali prav zagovornikom znižanja starostnega praga. Pokazali so, da se je zanimanje za politiko v starostni skupini 16- in 17-letnikov zvišalo in da najmlajši volilni upravičenci niso slabše obveščeni, bolj nevedni ali manj motivirani kot povprečni avstrijski državljani. Zlasti pri prvih volitvah po spremembi zakona so bili opazni pozitivni učinki. Manj evforični so izsledki raziskave (opravljene z metodo povpraševanja), ki je vzela pod drobnogled volitve v državni zbor 2013. Prinesla je rezultat, da je bila volilna udeležba mladih podpovprečna. Navdušenje ni bilo več tako veliko kot ob volitvah 2007, mogoče tudi zato ne, ker 2013 v sredstvih javnega obveščanja ni bilo več toliko govora o mladih volilcih kot 2007. Zagovorniki volilne pravice za šestnajstletnike spodbuja podatek, da ni razlik med najmlajšimi volilnimi upravičenci (16- in 17-letnimi) in mladimi volilnimi upravičenci (18-20-letnimi). Pokazale so se razlike po spolu in stopnji izobrazbe. Mlade

25 Kritzinger, S. s soavtoricama (2013). Wählen mit 16 bei der Nationalratswahl 2013. Dostopno na: http://www.parlament.gv.at/ZUSD/PDF/Wahlstudie_Waehlen_mit_16.pdf (dostop: 6. 3. 2014).

ženske so se v nekoliko večji meri poslužile svoje volilne pravice kot mladi moški, prav tako učenke in učenci pogosteje kot vajenci. Zelo značilen (in seveda ne nepričakovan) je izsledek, da pogosteje grejo na volišče tisti, ki se bolj zanimajo za politično dogajanje. V tej zvezi ima šolsko Politično izobraževanje seveda velik pomen in poslanstvo. Učinke ima tudi siceršnje delo z mladimi v organizacijah in ustanovah. Posebej važno je spoznanje, da je volilna udeležba ne nazadnje stvar navade.²⁶

POGOJI, IZZIVI IN MEJE POLITIČNEGA IZOBRAŽEVANJA

Ob vseh smernicah in naročilih, kaj vse naj šola stori za Politično izobraževanje, se je treba ustaviti še pri predmetniku, ki odmerja posameznim učnim predmetom število tedenskih ur. V (osemletni) gimnaziji je za kombinirani predmet Zgodovina, družbene vede/Politično izobraževanje predvidenih na sekundarni stopnji I šest ur (po tri v 2., 3. in 4. razredu), na sekundarni stopnji II pa sedem (ena v petem, po dve v ostalih razredih), pri čemer jih v okviru šolske avtonomije dovoljeno skrajšati na šest ur. Učni načrt sicer omogoča na tem področju poglobljeno ponudbo, vendar šole večinoma nimajo materialnih sredstev za tovrstni izbirni predmet. Priložnost za daljše ukvarjanje z izbrano tematiko nudijo v okviru mature tako imenovane področne naloge, kjer maturanti ob pomoči mentorja samostojno raziskujejo oziroma obdelujejo temo, ki jih posebej zanima. Nekateri, ki se odločijo za zgodovinsko ali politično temo, izberejo krajevno ali regionalno zgodovino ali pa tematiko s področja Političnega izobraževanja. Ravno sedaj, ko je v Avstriji v teku reforma mature, se obetajo nove možnosti. Medtem ko so se namreč maturanti doslej prostovoljno odločali za pisanje področne naloge, bodo v okviru mature odslej vsi obvezno pisali tako imenovano »predznanstveno delo«. Pričakovati je, da se bodo mnogi odločili za teme, ki jih pokriva predmet Zgodovina, Družboslovje/Politično izobraževanje.

Spremenjene življenjske navade, nova družbeno gospodarska struktura prebivalstva, uveljavitev novih oblik komunikacije so preoblikovale tudi svet političnega odločanja in soodločanja. Politično izobraževanje v času obsežnih migracijskih tokov, ko se spreminja struktura avstrijskega prebivalstva glede na njegovo etnično, versko in mentalitetno poreklo, zahteva tudi od šole nove pristope. Doseči strpnost in medsebojno spoštovanje ali pa vsaj znosno prenašanje brez verbalne napadalnosti in odkritega nasilja kljub dejanskim razlikam je eden največjih izzivov modernih družb v razvitih državah, kjer se je v zadnjih desetletjih občutno povečal delež tako imenovanih novih manjšin.

Pouk predmeta, ki vključuje Politično izobraževanje, je najbolj od vseh na utripu neposrednega političnega dogajanja. To je po eni strani lahko prednost, po drugi pa tudi izziv. Kljub temu takojšnje odzivanje na dnevno strankarsko politiko v šoli nima prostora.²⁷ Politično izobraževanje ima brez dvoma funkcijo homogenizacije družbeno, politično, jezikovno, versko, kulturno, izobrazbeno in glede na premoženjsko stanje močno razslojenega prebivalstva. V tem smislu služi tudi k integraciji in discipliniranju najširših slojev. To bo ostalo tudi v prihodnje. V kolikor se vrši ob upoštevanju vrednot pluralistične demokracije, opravlja svoje poslanstvo v soglasju s človekovimi pravicami in k enakopravnemu sožitju heterogene družbe.

VIRI IN LITERATURA

Assmann A. (1999). Erinnerungsräume. Formen und Wandlungen des kulturellen Gedächtnisses. München: C. H. Beck.

Dachs, H. (2008). Politische Bildung in Österreich – ein historischer Rückblick. V: Klepp, C., Rippitsch, D. (izd.). 25 Jahre Universitätslehrgang Politische Bildung in Österreich. Wien: Facultas.

Sonnenfels, J. (1787). Grundsätze der Polizey, Handlung, und Finanz. Wien: Joseph von Kurzbeck, str. 100 sl.

http://www.bmukk.gv.at/schulen/unterricht/prinz/politische_bildung.xml (dostop: 6. 3. 2014).

http://www.bmukk.gv.at/medienpool/26943/pb_grundsatzlerlass_1994.pdf (dostop: 6. 3. 2014).

<http://www.bmukk.gv.at/medienpool/786/ahs11.pdf> (dostop: 6. 3. 2014).

<http://praxisboerse.politik-lernen.at> (dostop: 6. 3. 2014).

²⁶ Prav tam.

²⁷ http://www.bmbf.gv.at/ministerium/rs/2008_13.xml (dostop: 6. 3. 2014).

http://www.donau-uni.ac.at/imperia/md/content/department/pk/pilotstudie_jugend_polbil.pdf (dostop: 6. 3. 2014).

<http://bim.lbg.ac.at/de/politische-bildung-fachdidaktik-geschichte-uni-wien> (dostop: 6. 3. 2014).

<http://www.donau-uni.ac.at/de/studium/politischebildung/index.php> (dostop: 6. 3. 2014).

<http://www.jku.at/ifz/content/e156973/e213328> (dostop: 6. 3. 2014).

http://www.parlament.gv.at/ZUSD/PDF/Wahlstudie_Waehlen_mit_16.pdf (dostop: 6. 3. 2014).

http://www.bmbf.gv.at/ministerium/rs/2008_13.xml (dostop: 6. 3. 2014).

Watzlawick, P. z dvema soavtorjema (1974). *Menschliche Kommunikation. Formen, Störungen, Paradoxien* Bern, Stuttgart, Wien: Hans Huber, 50 sl.

www.politische-bildung.at (Portal za Politično izobraževanje v Avstriji) (dostop: 6. 3. 2014).

www.politik-lernen.at (dostop: 6. 3. 2014).

www.politik-lernen.at/site/gratisshop/shop.item/106280.html (dostop: 6. 3. 2014).

www.aktionstage.politische-bildung.at (dostop: 6. 3. 2014).

www.erinnern.at (dostop: 6. 3. 2014).

www.politischebildung.at (dostop: 6. 3. 2014).

POVZETEK

Politično izobraževanje je v vseh družbah del medgeneracijskega posredovanja znanja in veščin, še več, stališč in odnosa do družbene ureditve. Avstrija ima dolgo tradicijo Političnega izobraževanja, saj sega v 18. stoletje. Sedaj je Politično izobraževanje v šolah od sekundarne stopnje I naprej večinoma z zgodovino in družbenimi vedami kombiniran predmet, hkrati pa učno načelo v vseh obdobjih šolanja. Članek prikazuje zgodovinske in pravne okvire, servisne službe, težišča (zlasti v zvezi s kulturo spominjanja), izobraževanje učiteljev ter izzive in meje Političnega izobraževanja.
